

Gredzenots
pieaugušais
putns netālu no
ligzdas. Virbupe,
08.05.2016.

Foto: Edgars Lediņš

Ūdensstrazdu ligzdošana Latvijā

AIGARS KALVĀNS, EDGARS LEDIŅŠ,
a.kalvans@lvm.lv

Ūdensstrazds *Cinclus cinclus* Latvijā ir samērā parasts ziemeļi. Pie mums ziemo putni, kuru ligzdošanas teritorijas atrodas galvenokārt Norvēģijā un Zviedrijā. Savās ziemošanas vietās Latvijā ūdensstrazdi ierodas oktobra beigās un pamet tās aprīļa sākumā. Ļoti retos gadījumos atsevišķi īpatņi paliek pie mums un te arī ligzdo. Šajā rakstā autori ir apkopojuši informāciju par ūdensstrazda ligzdošanas gadījumiem Latvijā.

Īsa vēsture

Pirmie novērojumi par pierādītu ūdensstrazda ligzdošanu Latvijas teritorijā ziņoti 19. gs. beigās – 1894. gadā pie Kokneses (Grosse,

Transehe, 1929). 20. gs. sākumā bijuši vēl divi pierādīti ligzdošanas gadījumi – 1902. gadā pie Kuldīgas un 1927. gadā pie Brocēniem (Grosse, Transehe, 1929). Interesanti, ka vēlāk, līdz pat 1989. gadam, nav neviena pierādīta ūdensstrazda ligzdošanas gadījuma. Ir novēroti atsevišķi īpatņi aprīlī un maijā ligzdošanai piemērotās vietās, bet nav atrastas ligzdas (Янаус, 1983, Priednieks u.c., 1989).

Materiāls un metodika

Šajā rakstā autori apkopojuši tikai tos novērojumus, kur ligzdošana ir ticama (atrasta nepabeigta ligzda) vai pierādīta (atrasta ligzda ar olām vai mazuļiem, redzēts pieaugušais putns ar barību). Nav ņemti vērā citi novērojumi ligzdošanas periodā

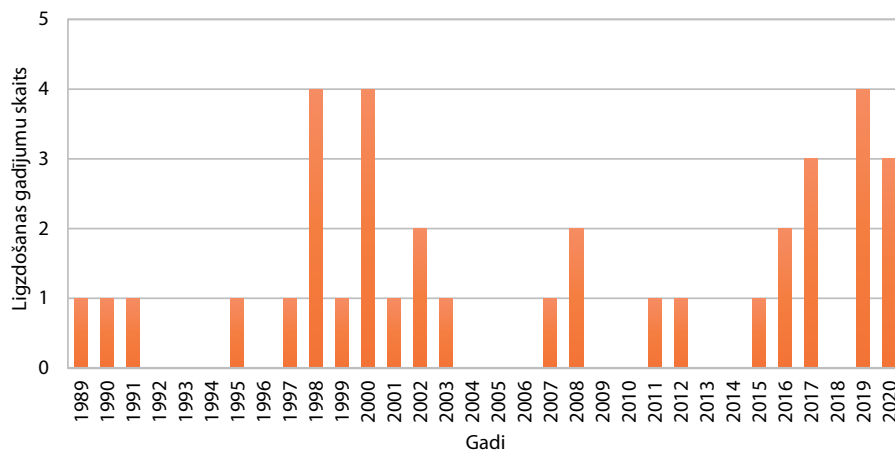
(marta beigās – maijs), jo novērotie putni varētu būt ziemeļi, kas vēl nav aizlidojuši uz savām ligzdošanas vietām Skandināvijā.

Kopš 20. gs. 90. gadiem ar mainīgu intensitāti tika pārbaudītas ūdensstrazdam piemērotas vietas ligzdošanas sezonā. Lielāka uzmanība tika pievērsta Gaujas Nacionālajā parkā esošo vietu pārbaudei (Račinskis, Lebus, 1994; Strazds u.c., 1999). Savukārt Kurzemē pārbaudītas galvenokārt Abavas pietekas (V. Adamsona novērojumi). 2003.–2006. gadā autori veikuši vairākas ekspedīcijas, mērķtiecīgi pārbaudot ūdensstrazdam piemērotās ligzdošanas vietas Kurzemē un Vidzemē. Kopš 2002. gada ziemā tiek

veikta ūdensstrazdu nakšņošanas vietu pārbaude, un to laikā atrastas vairākas ligzdas. Pēdējos gados ligzdošanas periodā pārbaudītas tikai vietas, kur iepriekš tika konstatēta ligzdošana, un vairākas citas ligzdošanai perspektīvākās vietas.

Lai palielinātu ūdensstrazdam ligzdošanai piemērotu vietu skaitu, tika izvietoti piemēroti būriši. Pirmais Latvijā izlikts 1997. gadā, bet mērķtieciģi būriši ūdensstrazdiem tika izlikti kopš 2002. gada. Savukārt 2003./2004. gada ziemā piemērotās vietās Kurzemē, Vidzemē un Zemgalē tika izlikti 50 būriši. Izgatavoto būrišu izmēri bija 20x20x20 cm. Turpmākajos gados būrišu uzstādīšanas darbi turpinājās, pavisam tie tika uzlikti 61 vietā. Lielākais ūdensstrazdam pieejamo būru skaits vienlaicīgi bija 56. Diemžēl laika gaitā daudzi būri tika norauti (Lediņš, Kalvāns, 2013). 2020. gada ūdensstrazdiem pieejamo būrišu skaits bija 46.

Pētījuma primārais mērķis bija noskaidrot, vai piemērotu ligzdošanas vietu trūkums ir iemesls mazajam ligzdojošo ūdensstrazdu pāru skaitam Latvijā. Bija cerība, ka klinšu un stāvkrastu trūkumu šiem putniem citādi piemērotās vietās var kompensēt ar būrišiem, tos izvietojot zem tiltiem, aizsprostiem un caurtekās. Ja šādi izdotos piesaistīt Latvijai ievērojamu skaitu ligzdotāju, tas būtu labs atbalsts sugai, kura cietusi no

1. ATTĒLS. Ligzdošanas gadījumu skaits 1989.–2020. gadā.

FIGURE 1. Numbers of Dipper breeding cases 1989–2020.

2. ATTĒLS. Ūdensstrazdu ligzdošanas gadījumi Latvijā 1989.–2020. gadā.

FIGURE 2. Breeding places of Dipper in Latvia 1989–2020.

cilvēka saimnieciskās darbības (mazo HES izbūve) un kuras populācija Ziemeļvalstīs ir sliktākā stāvoklī nekā 90. gados (Vuorinen, 2010).

Rezultāti un analīze

Laika posmā no 1989. līdz 2020. gadam bija zināmas 18 ūdensstrazda ligzdošanas vietas ar 36 pierādītiem ligzdošanas gadījumiem. Visvairāk šādu gadījumu bija 1998., 2000. un 2020. gadā – katrā pa četriem (1. attēls). Ģeogrāfiski var izdalīt divus reģionus, kur ligzdo ūdensstrazds – Kurzeme un Vidzeme. Kurzemē tās ir galvenokārt Ventas pietekas, savukārt Vidzemē – Gaujas pietekas Gaujas Nacionālā parka teritorijā (2. attēls). Konstatēts, ka vairākās vietās ūdensstrazds ligzdojis atkārtoti vairākus gadus. Visvairāk reižu putni ligzdoja vai mēģināja ligzdot Rendā – astoņas reizes. Turklāt Rendā ūdensstrazds ligzdoja piecus gadus pēc kārtas. Septiņās vietās konstatēts, ka ūdensstrazds ligzdojis tikai vienu reizi (1. tabula).

Foto: Aigars Kalvāns

Ūdensstrazda ligzda ar mazuliem. Virbupe, 08.05.2015.

Pirmo reizi būros ūdensstrazds mēģinājis ligzdot 2000. gadā – Ieriķos konstatēta nepabeigta ligzda. Nākamais ligzdošanas gadījums būrī bija 2011. gadā Virbupē (Lediņš, Kalvāns, 2013), turpat ligzdoja arī 2015. un 2016. gadā. Savukārt pēdējos divos gados ūdensstrazds būros jau ligzdoja četrās vietās, trīs ligzdošanas gadījumi vienlaicīgi katrā gadā.

Visās vietās, kur tika konstatēta ūdensstrazda ligzdošana, tas arī ziemoja. Šajās vietās ir piemēroti apstākļi gan ziemošanai, gan ligzdošanai. Ligzdošanas vietu raksturojums ir sekojošs – straujtecēs pie smilšakmens vai dolomīta iežu atsegumiem, tiltiem, caurtekām vai ūdensdzirnavām. Ligzdas bija novietotas iežu vai mūra nišās, starp caurteku grodiem, uz tilta sijām un, protams, būrišos.

Analizējot ligzdošanas sekmes, konstatēts, ka tās bijušas sekmīgas (pārbaudes brīdī bija dzīvi mazuļi) vismaz 75% gadījumu (n=27). Mazuļu skaits ligzdā bija 2–6, vidēji 4,48 (n=11). Ūdensstrazds ir samērā agrs ligzdotājs – olas ligzdā varētu konstatēt jau pirmajās aprīļa dienās, un mazuļi

Foto: Edgars Lediņš

Ūdensstrazda mazulis. Virbupe, 08.05.2016.

ligzdu atstāj maija vidū (28.04.2020. ligzdā bija aptuveni nedēļu veci mazuļi). Līdz šim konstatēts, ka Latvijā ligzdojošiem ūdensstrazdiem ir tikai viens perējums.

Ūdensstrazdu ligzdošana Latvijā, iespējams, saistīta ar siltām ziemām un

zemo palu ūdeņu līmeni pavasaros. Ļoti ticams, ka dzidra, nesaduļķota ūdens pieejamība potenciālajā ligzdošanas vietā ir svarīgs faktors, lai ūdensstrazds izšķirtos par lēmumu palikt un ligzdot Latvijā.

Lai aprēķinātu būrišu efektivitāti ūdensstrazdu ligzdošanai, no visiem uzstādītajiem tika izvēlēti ligzdošanai piemēroti būriši – tādi, kas izvietoti vietās, kur attālums līdz tekošam ūdenim nepārsniedz 3–4 m – caurtekās, aizsprostos un zemos tiltiņos, vairākumā gadījumu – vietās, kur ir konstatēta ūdensstrazdu nakšņošana. Augstu dzelzsbetona tiltos un tamlīdzīgās vietās uzstādītie būriši ligzdojošo ūdensstrazdu piesaistei nav pārāk efektīvi (ligzdošana Latvijā tādās nav konstatēta). Domājams, tāpēc, ka šādas vietas vairāk pakļautas vējam, arī ziemā tajos ir zemāka temperatūra, un tie mazāk tiek izmantoti arī nakšņošanai (iespējams, ūdensstrazdi izvēlas savu nakšņošanas vietu ziemā par ligzdas vietu pavasari), tādēļ tālākā datu analizē nav iekļauti (2. tabula). Tika aprēķināts apdzīvoto ūdensstrazdu būru īpatsvars, izteikts procentos no kopējā ūdensstrazdu ligzdošanai piemēroto būru skaita, 2004–2020, % (3. attēls), un var secināt, ka pēdējos gados ir novērots statistiski nozīmīgi vairāk

1. TABULA. Apkopojums par ūdensstrazda ligzdošanu Latvijā 1989.–2020. gadā.
TABLE 1. An overview of Dipper breeding in Latvia 1989–2020.

Nr.	Upes nosaukums	Gads, ligzdošanas sekmes	Novērotāji (literatūras avots)
1	Lētiža	2002.g. ligzda ar olām; 2017.g. lietota vai nepabeigta ligzda	A. Kalvāns, E. Lediņš
2	Brasla	2000.g. ligzda ar mazuļiem	E. Račinskis, E. Dzenis (Celmiņš, 2000)
3	Durbe	2017.g. nepabeigta ligzda	A. Kalvāns
4	Bakūze	2002.g. lietota vai nepabeigta ligzda	A. Kalvāns, E. Lediņš
5	Lanka	2019.g. ligzda ar mazuļiem	E. Lediņš
6	Suste	2000.g. ligzda ar mazuļiem	M. Jaunzemis, V. Ādamsons (Celmiņš, 2000)
7	Grūba	2000.g. nepabeigta ligzda; 2017.g. ligzda ar mazuļiem	E. Račinskis, S. Laime
8	Vanka	2016.g. lietota vai nepabeigta ligzda	A. Kalvāns, E. Lediņš
9	Līgatne (1)	1998.g. un 2000.g. ligzda ar mazuļiem	E. Račinskis (Celmiņš, 2000)
10	Līgatne (2)	1998.g. un 2003.g. ligzda ar mazuļiem	E. Račinskis, E. Dzenis (Strazds u.c., 1999; Dzenis, 2003)
11	Lorupe	2020.g. ligzda ar mazuļiem	A. Kalvāns
12	Amata	1990.g. ligzda ar mazuļiem; 1991.g. ligzda ar mazuļiem	A. Eglītis (Eglītis, 1992)
13	Jādekša	2007.g., 2019.g. un 2020.g. ligzda ar mazuļiem	E. Dzenis, A. Kalvāns
14	Īvande	1997.-2001., 2008. un 2019.g. ligzda ar mazuļiem; 2012.g. ligzda ar olām	V. Ādamsons, A. Kalvāns (Celmiņš, 2000)
15	Virbupe	2011., 2015., 2016.g. ligzda ar mazuļiem	E. Lediņš, A. Kalvāns
16	Vaive	1989. un 1995.g. ligzda ar mazuļiem	A. Eglītis, E. Račinskis (Eglītis, 1992; Strazds u.c., 1999)
17	Vaipe	2019.g. lietota vai nepabeigta ligzda; 2020.g. ligzda ar mazuļiem	A. Kalvāns, E. Lediņš
18	Valgale	2008.g. ligzda ar mazuļiem	V. Ādamsons

ūdensstrazdu ligzdošanas gadījumu būrīšos nekā agrākos gados – regresijas vienādojums ir statistiski nozīmīgs ($F(1,15)=8.01, p=0.01266$ ar $R^2=0.3481$), tāpat kā leņķa koeficients, kas ierosina pieaugumu par 0.8132% (95% TI 0.2% ... 1.43%) gadā ar $p=0.0127$.

Apkopojot 17 gadu rezultātus ar ūdensstrazdu būrīšiem, var secināt – lai gan Latvijā ziemojošajiem ūdensstrazdiem piemīt tendence pavasarī izvēlēties riskanto ceļu pāri Baltijas jūrai uz ligzdošanas vietām Zviedrijā un Norvēģijā neatkarīgi no tā, ka tepat uz vietas ir pieejama gan vieta ligzdai, gan labi barošanās apstākļi, atsevišķos gados var būt situācijas, ka vairāki pāri ūdensstrazdu Latvijā paliek ligzdot. Šī tendence pēdējos gados ir izteiktāka. Tādējādi varam secināt, ka būrīšu izvietošana ūdensstrazdu ligzdošanai piemērotās vietās ir nozīme atsevišķu pāru piesaistīšanai ligzdošanai Latvijā.

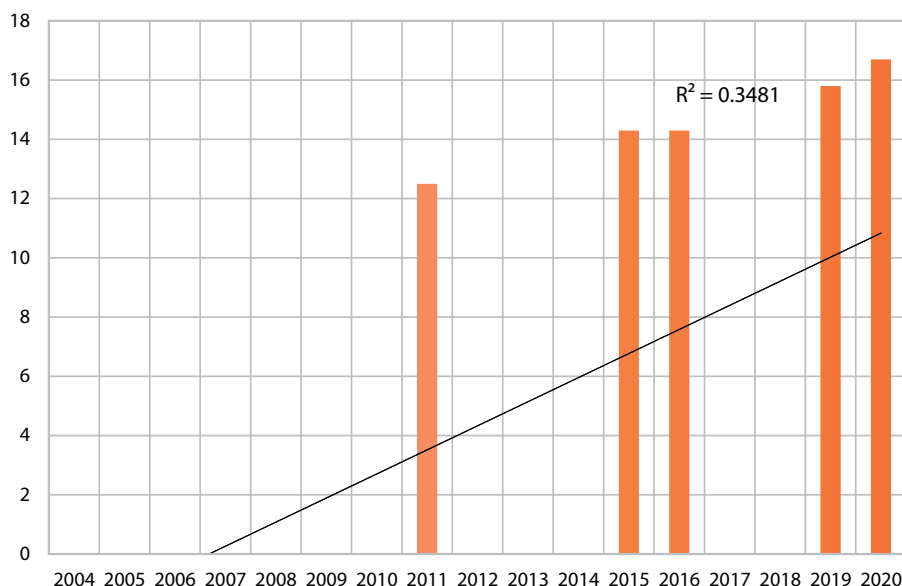
Pateicība

Autori izsaka pateicību savām ģimenēm par atbalstu un pacietību daudzu gadu garumā. Pateicība arī Agrim Celmiņam, Edgaram Dzenim, Edmundam Račinskim, Valdim Ādamsonam un citiem par sniegtajiem datiem! Paldies Andrim Avotiņam junioram par ieguldījumu datu matemātiskajā interpretācijā.

Foto: Aigars Kalvāns

Ūdensstrazda ligzda būrī. Pļavas, 29.04.2019.

3. ATTĒLS. Apdzīvoto ūdensstrazdu būru īpatsvars, izteikts procentos no kopējā ūdensstrazdu ligzdošanai piemēroto būru skaita, 2004.–2020. gadā.

FIGURE 3. Nestboxes used by Dippers as a percentage of the total number of nestboxes intended for Dippers 2004–2020.

Literatūra

- Celmiņš A. 2000. Kopsavilkums par interesantākajiem putnu novērojumiem 2000. gadā. *Putni dabā* 10.4: 21–28.
- Dzenis E. 2003. Ūdensstrazdi un pelēkās cielavas Latvijā 2003. gadā. *Putni dabā* 13.2: 24–25.
- Eglītis A. 1992. Atrast ūdensstrazda ligzdu. *Latvijas daba* 1: 12–14.
- Grosse A., Transehe S. 1929. Verzeichnis der Wirbeltiere des Ostbaltischen Gebietes. *Arbeiten des Naturforschenden Vereins zu Riga* 18: 1–75.
- Lediņš E., Kalvāns A. 2013. Ūdensstrazdu *Cinclus cinclus* būrīšu projekta 10 gadu darbības pārskats. *Putni dabā* 4: 7–9.
- Priednieks J., Strazds M., Strazds A., Petriņš A. 1989. Latvijas ligzdojošo putnu atlants 1980–1984. Rīga: Zinātne. 351 lpp.
- Račinskis E., Lebus R. 1994. Zivju dzeniši un ūdensstrazdi. *Putni dabā* 4: 54–55.
- Strazds M., Račinskis E., Kalvāns A. 1999. Gaujas Nacionālā parka ligzdojošie putni. *Putni dabā* 9.3–4: 2–33.
- Vuorinen J. 2010. The Dippers' breeding in SE Sweden. *Cinclus Scandinavicus*: 12–18.
- Янаус М. 1983. Оляпка *Cinclus cinclus*. В кн. Птицы Латвии. Территориальное размещение и численность. Рига, Зинатне: 150.

Foto: Edgars Lediņš

Ūdensstrazda ligzda caurtekā. Perējums nav bijis sekmīgs, ligzdā atrastas olas un čaumalas. Vaiņode, 01.03.2002.

Summary

Dipper Breeding in Latvia /Aigars Kalvāns, Edgars Lediņš/

The Dipper *Cinclus cinclus* is a rare breeder in Latvia. During the period from 1989 to 2020, 18 Dipper nesting sites were found with 36 proven nesting cases. In most places, the Dipper has nested several times, and in one, it has been found that it had nested for five consecutive years. In recent years, the Dipper has been nesting more and more in nest boxes. In 2019 and 2020 the Dipper nested in three nest boxes.

2. TABULA. Ūdensstrazdu ligzdošanas rādītāji ligzdošanai piemērotos būros, 2004.–2020. gadā.

TABLE 2. Dipper nesting in suitable nestboxes 2004–2020.

Gads	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ligzdošanai piemēroto būru skaits	16	16	11	10	10	8	8	8	8	9	8	7	7	8	8	19	18
Apdzīvoto būru skaits	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	3	3
Apdzīvoto būru %	0	0	0	0	0	0	0	12,5	0	0	0	14,3	14,3	0	0	15,8	16,7